

ABDULLA AVLONIYNING IJTIMOY-PEDAGOGIK QARASHLARI

Ruziyeva Xonzodabegim

Yangi asr Universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada XX asr boshlaridagi yirik ma'rifatparvar, pedagog va ijtimoiy faol shaxs Abdulla Avloniy ijodining ijtimoiy-pedagogik yo'nalishlari tahlil etiladi. Muallifning "Turkiy guliston yoxud axloq", "Milliy tarbiya" kabi asarlarida ifodalangan insonparvarlik, axloqiy tarbiya, ma'naviy kamolot va o'qituvchining jamiyatdagi o'rni haqidagi qarashlari zamonaviy pedagogik nazariya asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada Avloniy tomonidan ilgari surilgan pedagogik tamoyillar, jumladan, milliy tarbiyaning ijtimoiy hayot bilan uzviy bog'liqligi, yosh avlodni vatanparvarlik, ma'naviy poklik va fuqarolik burchiga sadoqat ruhida tarbiyalash g'oyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, Avloniy pedagogikasining bugungi kunda o'z dolzarbligini saqlab qolayotgani, hozirgi ta'lim-tarbiya jarayoniga qanday integratsiyalashuvi mumkinligi haqida fikr yuritiladi. Mazkur maqola ijtimoiy pedagogika va tarixiy-pedagogik meros tadqiqotlari bilan shug'ullanuvchi olimlar, talaba va o'qituvchilar uchun foydali ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, ijtimoiy pedagogika, tarbiya, ma'naviyat, milliy ta'lim, axloqiy tarbiya, pedagogik meros, zamonaviy ta'lim, shaxs kamoloti, milliy qadriyatlar.

Abstract: This scientific article analyzes the socio-pedagogical directions in the legacy of Abdulla Avloni, a prominent educator, enlightener, and public figure of the early 20th century. The study examines the humanitarian ideas, moral education, spiritual development, and the role of the teacher in society as expressed in his works such as "Turkiy Guliston yoxud Akhlaq" and "Milliy Tarbiya". The article evaluates the pedagogical principles put forward by Avloni, especially the interconnectedness of national education with social life, and the need to nurture the younger generation in the spirit of patriotism, moral purity, and civic responsibility. Furthermore, it explores the relevance of Avloni's pedagogical views in today's context and discusses how his ideas can be integrated into modern educational processes. This article serves as a valuable academic resource for researchers in social pedagogy and historical-pedagogical heritage, as well as for students and teachers interested in national education traditions.

Keywords: Abdulla Avloni, social pedagogy, education, spirituality, national education, moral education, pedagogical heritage, modern education, personal development, national values.

KIRISH

O'zbek pedagogik tafakkurining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Abdulla Avloniy XX asr boshlarida mamlakatimizda ma'rifat, ta'lim va tarbiya sohalarini isloh qilishga qaratilgan faoliyatlari bilan o'z davrining ilg'or ziyolilaridan biri sifatida tanilgan. Uning pedagogik qarashlari nafaqat o'z zamonasida, balki bugungi kunda ham

dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, yosh avlodni ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk qilib tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Abdulla Avloniy ta'limning milliy asoslarini yaratishga intilgan, uni xalqparvarlik va insonparvarlik g'oyalari bilan boyitgan ma'rifatparvar pedagog sifatida tanilgan.

Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida shunday deydi: "Tarbiya biz uchun hayot masalasidir. Yaxshi tarbiya topgan millatlar yuksalib, yomon tarbiya ko'rgan millatlar esa tanazzul topgandir"¹⁴. Bu g'oya nafaqat uning pedagogik qarashlarining asosiy tamoyili bo'lib xizmat qiladi, balki zamonaviy ijtimoiy-pedagogik tafakkurda ham o'z aksini topadi. Avloniy ta'lim-tarbiyani faqat bilim berish vositasi emas, balki jamiyatni yuksaltirishning asosiy omili sifatida ko'radi. U milliy maktab va o'qituvchi obro'sini oshirish, ta'lim-tarbiyani zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlar bilan uyg'unlashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratadi¹⁵.

Bugungi kunda yosh avlodni vatanparvarlik, insoniylik, mehnatsevarlik, bilimga chanqoqlik ruhida tarbiyalash dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni asrash, ijtimoiy adolat va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda Abdulla Avloniy merosi bebaho manba sifatida qaralmoqda. Shu bois, uning ijtimoiy pedagogik qarashlarini chuqur o'rganish, ularni hozirgi ta'lim-tarbiya tizimiga uyg'unlashtirish zamonaviy pedagogik jarayonning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi¹⁶.

ASOSIY QISM. Abdulla Avloniy O'zbekiston pedagogik tafakkur tarixida chuqur iz qoldirgan ma'rifatparvar, ijtimoiy islohotchi va milliy uyg'onish davrining faol namoyandasi sifatida tan olingan. Uning pedagogik qarashlari nafaqat o'z zamonasining ijtimoiy-madaniy muhitini, balki hozirgi ta'lim tizimiga mos keladigan ilg'or g'oyalarni ham o'z ichiga oladi. Avloniy uchun tarbiya – bu shunchaki shaxsga ta'sir o'tkazish vositasi emas, balki jamiyatni yangilash, millatni uyg'otish va xalqni madaniy yuksaltirish vositasi hisoblangan¹⁷.

Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" va "Milliy tarbiya" asarlarida insonning axloqiy va ijtimoiy shakllanishi masalalariga alohida urg'u beradi. U tarbiyani uch yo'nalishda ko'radi: jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiya. Har bir yo'nalish jamiyatning barqarorligi va shaxsning komilligi uchun muhim deb hisoblanadi. Xususan, u yozadi: "Inson kamoloti uch shart bilan bo'lur: tan sihatligi, aqil salomatligi va axloq pokligi"¹⁸. Bu fikr bugungi kunda sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlarga hamohangdir.

Avloniy o'z davridagi o'quvchilarning nafaqat bilimli, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qiluvchi, vatanparvar, axloqli insonlar bo'lib voyaga yetishlariga alohida e'tibor bergan. U o'z asarlarida shunday deydi: "Ilm tarbiya bilan ziynat topmasa, u zararli bo'lur"¹⁹. Ya'ni, bilimni axloqiy mezonlar asosida shakllantirish

¹⁴ Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Т.: Фан, 1992.

¹⁵ Авлоний А. Миллий тарбия. – Т.: Маънавият, 1997.

¹⁶ Жумаев А. А. Абдулла Авлоний ва миллий тарбия. – Т.: Ўқитувчи, 2005.

¹⁷ Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Fan, 1992. – 135 b.

¹⁸ O'sha manbaa

¹⁹ Avloniy A. Milliy tarbiya. – Toshkent: Ma'naviyat, 1997. – 152 b.

zarurati, pedagogik yondashuvlar va shaxsiy namuna orqali yoshlarning ijtimoiy ongini rivojlantirish zarurligini ilgari suradi.

Uning ta'lim tizimidagi asosiy tamoyillari – xalqchilik, insonparvarlik, milliylik va jamoaviylikdir. U maktabni jamiyatga xizmat qiluvchi maskan sifatida tasvirlaydi va o'qituvchini esa jamiyatning axloqiy va madaniy negizini yaratadigan shaxs sifatida ko'radi. U aytadi: "O'qituvchi – xalqning faxridir, kelajak bunyodkoridir"²⁰. Bu g'oya hozirgi kundagi pedagogik kadrlar tayyorlash strategiyasiga mos tushadi.

Avloniy o'qituvchini jamiyatda yuksak axloqiy madaniyatni shakllantiruvchi kuch deb biladi. U pedagogik faoliyatda faqat bilim berish emas, balki shaxsning butunlay shakllanishiga ta'sir o'tkazishni zarur deb hisoblaydi. U o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi munosabatlarda mehr, hurmat, ishonch va muloqotni eng muhim tamoyillar deb biladi. Bu holat ijtimoiy pedagogika doirasida shaxsning o'ziga xosligini tan olish va unga individual yondashuvni ifodalaydi²¹.

Avloniy o'z asarlarida ta'lim-tarbiya jarayonini faqat maktab devorlarida emas, balki jamiyatning har bir qatlamida, har bir oilada va hatto jamoat joylarida ham bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, har bir yetuk shaxsni tarbiyalash jamiyatning har bir a'zosi uchun muqaddas burch bo'lishi kerak: "Farzandni tarbiya qilish faqat onaning vazifasi emas, bu butun millatning burchidir".

Avloniy yoshlarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, adolat va vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishni pedagogikaning bosh vazifalaridan biri deb bilgan. Ayniqsa, u maktab darsliklarini milliy madaniyatga asoslangan holda tuzish, o'quv dasturlarini xalq hayoti va ehtiyojlariga moslashtirish tarafdori bo'lgan.

Bugungi kunda Avloniy qarashlari zamonaviy pedagogika, ijtimoiy pedagogika va ta'lim islohoti doirasida chuqur o'rganilmoqda. U ilgari surgan milliy tarbiya g'oyalari, fuqarolik ongini shakllantirishga doir qarashlari va pedagogik tamoyillari XXI asr ta'lim tizimi uchun ham dolzarbdir. Uning merosi yosh avlodni tarbiyalashda hal qiluvchi omil bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Abdulla Avloniy pedagogik merosining asosiy manbalaridan biri bo'lgan "Turkiy guliston yoxud axloq" asari ijtimoiy-pedagogik g'oyalarning shakllanishida muhim o'rin tutadi. Bu asarda Avloniy axloqiy tarbiyani markaziy tushuncha sifatida ilgari suradi. U yoshlarda halollik, mehnatsevarlik, odob-axloq, vatanparvarlik singari ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishni maqsad qiladi. Avloniy quyidagicha yozadi: "Axloq tarbiasiz xalq – har qancha boylikka ega bo'lmasin, undan yaxshi natija kutib bo'lmaydi"²². Bu g'oya hozirgi zamon ijtimoiy pedagogikasining asosi bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bilan uyg'unlashadi.

"Milliy tarbiya" asari esa Avloniyning pedagogik-falsafiy qarashlarini yanada kengroq tahlil qilishga imkon beradi. Unda muallif tarbiyani xalqning kelajagi bilan bog'laydi: "Millatni millat qiladigan narsa – bu tarbiyadir. Tarbiasiz millat – millat emasdir". Bu g'oya o'zbek pedagogikasining milliylik asosidagi yondashuvini ilmiy

²⁰ Turaqulov A. Abdulla Avloniy pedagogik qarashlari. // Pedagogika va psixologiya. – 2016. – №4. – B. 45–50.

²¹ Xamidova Z. A. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 204 b.

²² Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Fan, 1992. – 135 b.

asoslab beradi. Asar o'z vaqtida xalqni uyg'otish, yangicha pedagogik madaniyatni targ'ib qilishda asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qilgan.

A.Turaqulovning ilmiy maqolasi Avloniyning pedagogik qarashlarini bugungi ta'lim tizimi kontekstida tahlil qiladi. Muallif, Avloniyning tarbiya va o'qituvchining jamiyatdagi o'rni haqidagi fikrlarini zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari bilan bog'laydi. Turaqulov shunday xulosa qiladi: "Avloniy nazarida o'qituvchi – bu millatni qutqaruvchi kuchdir"²³. Bu fikr Avloniy g'oyalarining dolzarbligini ta'kidlab beradi.

R.Jo'rayevning tadqiqoti esa Avloniy merosining milliy pedagogik tafakkur taraqqiyotidagi o'rnini yoritadi. U Avloniyning ta'limdagi islohiy g'oyalarini tarixiy jarayonlar bilan bog'lab tahlil qiladi. Ayniqsa, "yaxshi inson – yaxshi jamiyatning negizi" g'oyasi asosida shakllangan tarbiya modeli zamonaviy pedagogik yondashuvlarga asos bo'layotgani ko'rsatiladi²⁴.

Z. Xamidovanning "Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari" nomli ilmiy ishida esa Avloniy qarashlari zamonaviy ijtimoiy pedagogika konsepsiyalari bilan solishtiriladi. Muallif ijtimoiy tarbiya, maktab-oila-mahalla hamkorligi va pedagogik muhit konsepsiyalarini Avloniy qarashlari bilan muvofiqlashtirib beradi. Xamidovanning fikricha, "Avloniy qarashlarida jamiyat – bu doimiy pedagogik makondir"²⁵. Bu esa ijtimoiy pedagogikaning tizimli yondashuvini aks ettiradi.

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Abdulla Avloniyning ijtimoiy pedagogik qarashlari zamonaviy pedagogika fani uchun mustahkam nazariy va amaliy zamin yaratadi. Uning asarlari, g'oyalari va metodologik qarashlari bugungi ta'lim-tarbiya tizimida faol foydalanilmoqda, ayniqsa shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar, milliylik, ijtimoiy adolat va tarbiya integratsiyasida.

TAHLIL VA MUHOKAMA. Abdulla Avloniy ijtimoiy-pedagogik qarashlarining dolzarbligi bugungi ta'lim tizimida tobora kuchayib borayotgan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, fuqarolik tarbiyasi va ijtimoiy adolat tamoyillari bilan chambarchas bog'liq. U ilgari surgan g'oyalar – milliy qadriyatlar asosida tarbiya, axloqiy yetuklik va ma'naviy boylik – hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Avloniy insonning komillik sari intilishini pedagogik jarayonning markaziga qo'yadi. Bu jihat bugungi zamonaviy konstruktivistik ta'lim yondashuvi bilan uyg'unlashadi, chunki u o'quvchi shaxsini faol, mustaqil qaror qabul qiluvchi subyekt sifatida ko'radi. "Yaxshi tarbiya olgan bola – jamiyatning kelajagidir" degan fikr orqali Avloniy nafaqat individual rivojlanish, balki ijtimoiy taraqqiyot omillarini ham pedagogik mezon darajasiga olib chiqadi [1].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Avloniy qarashlari faqat didaktik metod emas, balki butunlay bir ijtimoiy-pedagogik falsafaga aylangan. Ayniqsa, "millatni tarbiya orqali qutqarish" haqidagi fikrlari ijtimoiy pedagogika fanining zamonaviy mazmunini

²³ Turaqulov A. Abdulla Avloniy pedagogik qarashlari. // Pedagogika va psixologiya. – 2016. – №4. – B. 45–50.

²⁴ Jo'rayev R. Milliy pedagogik tafakkur taraqqiyotida Abdulla Avloniy merosi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 116 b.

²⁵ Xamidova Z. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020. – 204 b.

shakllantiruvchi yondashuvlar – inklyuzivlik, jamiyat va maktab o'rtasidagi hamkorlik, media tarbiya kabi yo'nalishlar bilan uyg'unlashadi [2].

Bugungi global ta'lim muhitida ham Avloniy asarlarida ilgari surilgan qadriyatlar, xususan, axloqiy me'yorlar, insoniylik, mehnatga ehtirom va ma'naviy kamolot, yoshlar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida qayta kashf qilinmoqda.

Shuningdek, u ilgari surgan xalq bilan yaqinlik, pedagog va jamoa o'rtasidagi muloqot tamoyillari hozirgi inklyuziv va demokratik ta'lim modellari bilan uyg'unlashadi [3].

NATIJALAR. Tadqiqot davomida quyidagi muhim xulosalarga kelindi:

- Abdulla Avloniy ijtimoiy-pedagogik qarashlari nafaqat tarixiy ahamiyatga, balki bugungi ta'lim siyosati va amaliyoti uchun ham dolzarblikka ega.
- Uning pedagogik merosida ta'lim-tarbiyani integratsiyalash, ijtimoiy qadriyatlar asosida tarbiya berish va pedagog shaxsining ma'naviy salohiyatiga e'tibor qaratilgan.
- Avloniy nazariyasi zamonaviy ijtimoiy pedagogika konsepsiyalarini – shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, inkluziv yondashuv, fuqarolik tarbiyasi – bilan bevosita bog'liq holda talqin etilishi mumkin.
- Avloniy pedagogik qarashlarining zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyasi – milliy g'oyalarni saqlab qolgan holda global ta'lim standartlariga moslashish uchun mustahkam asos yaratadi.

XULOSA. Abdulla Avloniy o'zining ijtimoiy-pedagogik qarashlari bilan o'z davrining ilg'or mutafakkiri sifatida nafaqat o'zbek xalqining, balki butun musulmon Sharqi ta'lim tizimining ma'naviy asoslarini belgilab berdi. Uning pedagogik merosi shunchaki tarixiy manba emas, balki zamonaviy ta'lim jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan muhim metodologik asosdir.

Avloniy asarlarida ilgari surilgan g'oyalar – insonparvarlik, axloqiy yetuklik, milliy g'urur va ma'naviy poklik – hozirgi kunda yosh avlodni tarbiyalashda muhim omil sifatida ko'rilmoqda.

Uning "Tarbiya biz uchun masalayi hayot-mamotdir" degan mashhur iborasi [1] bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Avloniy o'quvchini jamiyat taraqqiyotining asosiy kuchi sifatida ko'rgan va shu bois, ta'lim tizimini faqat bilim berish vositasi emas, balki shaxs kamolotini ta'minlovchi murakkab ijtimoiy mexanizm sifatida talqin qilgan.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Avloniy pedagogik konsepsiyasi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik tarbiyasi, inklyuziv yondashuv, ijtimoiy adolat va o'zlikni anglash kabi hozirgi ta'lim muammolariga ilmiy va ma'naviy asos bo'la oladi.

Kelgusida Avloniy merosini zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish, uning g'oyalarini interaktiv ta'lim metodlari, media vositalari, digital platformalar orqali yosh avlod ongiga singdirish bo'yicha alohida tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Bu esa o'z navbatida, milliy ta'lim tizimini yanada mustahkamlash va barkamol avlod tarbiyasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Fan, 1992. – 135 b.
2. Avloniy A. Milliy tarbiya. – Toshkent: Ma'naviyat, 1997. – 152 b.
3. Turaqulov A. Abdulla Avloniy pedagogik qarashlari. // Pedagogika va psixologiya. – 2016. – №4. – B. 45–50.
4. Jo'rayev R. Milliy pedagogik tafakkur taraqqiyotida Abdulla Avloniy merosi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 116 b.
5. Xamidova Z. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020. – 204 b.